

Az emlékkötet utolsó tanulmánya: *Le calque dans le langues slaves littéraires – Boris Unbegaun revisited* [A jövevényszó a szláv irodalmi nyelvekben – Boris Unbegaun revideálva] (339–354) KAI WITZLACK-MAKAREVICH írása, amelynek kiindulópontja UNBEGAUNnak a *Revue des études slaves*-ban 1932-ben megjelent, fentebb már hivatkozott cikke. A szerző az ebben olvasható megállapításokhoz viszonyítva tekinti át a mai szláv nyelvekben ható tendenciákat (szókölcsönzés versus tükörfordítás), reflektálva egyben a jelen kötetben megjelent tanulmányokra is.

A kötetet a szerzőkről szóló rövid, német nyelvű összefoglalók sora (355–362) és UNBEGAUN Buchenwaldi koncentrációs tábori archívumból származó személyi adatlapjának színes másolata (363) zárja.

Összegzőképpen elmondható, hogy a jelen recenzió keretében bemutatott emlékkötet rendkívül gazdag nyelvészeti és nyelvi anyagot tartalmaz a szláv nyelvekben és a velük szoros areális kapcsolatban álló magyarban és románban ható tendenciákról, valamint ezen nyelvek jövevényszavairól és tükörfordításairól, az olvasóval szemben azonban meglehetősen magas igényeket támaszt: a szláv irodalmi és mikronyelvek alapos ismeretén kívül több világnyelv és a német legalább olvasási szintű ismeretét is feltételezi.

Hivatkozott irodalom

- NYOMÁRKAY ISTVÁN 1980. Német tükörfordítások a horvátban és a magyarban. *Magyar Nyelv* 76: 436–444.
- NYOMÁRKAY ISTVÁN 2002. Anyanyelvi ébredés és hagyomány nálunk és szomszédainknál. Lucidus Kiadó, Budapest.
- PÁTROVICS PÉTER 2009. A nyelvújítás többnyelvű kontextusban. *Polisz* 2009 ősz (126. Kazinczy-emlékszám). 33–40.
- UNBEGAUN, BORIS OTTOKAR 1932. *Le calque dans le langues slaves littéraires* [A tükörfordítás a szláv irodalmi nyelvekben] *Revue des études slaves* 12/1–2: 19–48.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2017. Szláv jövevényszavaink néhány időrendi és nyelvföldrajzi kérdése. *Magyar Nyelv* 113: 1–9.

PÁTROVICS PÉTER
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla szerk., Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest–Piliscsaba, 2018. 195 lap

1. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Elméleti Nyelvészeti Tanszéke és Magyar Nyelvészeti Tanszéke 2017 októberében ismételtelen megrendezte Nyelvelmélet és dialektológia műhelykonferenciáját A Károli-biblia nyelve címmel, ami immár a tizedik volt a konferenciasorozat történetében. A magyar irodalmi nyelv kialakulásának folyamatában a Vizsolyi biblia különleges helyet foglal el. A konferencia témáját a reformáció elindulásának 500. évfordulója adta. 15 előadás hangzott el, amelyből nyolc olvasható a kötetben.

A konferenciakötet tárgyalja a Vizsolyi biblia nyelvét a revideált fordítás archaizmusai tekintetében, a hagyomány és az újítás tükrében, az alaktani, mondattani vizsgálatokat, Jónás könyve Károli-fordításának szókészletteni, jelentéstani, stíláriis jellemzőit, továbbá, hogy milyen fordítási elvek és gyakorlat érhetőek tetten az eredeti Vizsolyi bibliában és későbbi változataiban, tárgyalja a korai nyomtatványok és a Károlyi-biblia nyelvjárási konvergenciáit.

A kötet szerzői tanulmányaikban a Károlyi Gáspár fordította bibliát különböző formában és helyesírással nevezik meg. Mivel a szerzők ragaszkodtak a maguk által választott megoldásokhoz, a szerkesztők az írásváltozatokat meghagyták a szerkesztés során. (A Hegdűs Attilától származó Előszó Vizsolyi Bibliát ír.)¹

2. Az első tanulmány A. MOLNÁR FERENCÉ (14–36), aki az 1908-as revideált Károlyi-fordítás archaizmusairól ír. A Vizsolyi biblia jelentősége jól ismert azáltal, hogy a teljes Bibliát elsőként közvetítette, egyedülállósága ilyen tekintetben vitathatatlan, hiszen a hibákat, a nem annyira helytálló nyelvi megoldásokat általában fokozatosan kiigazító, a megfelelőket pedig megtartó javított, majd revideált kiadásait folyamatosan használták, használják; a magyar műveltségre, irodalomra és nyelvre, a kialakuló nyelvi normára minden más könyvnél nagyobb hatással volt. A Károlyi-revizió (revideált Károlyi-biblia, 1908) a Vizsolyi bibliának a Károlyi Gáspár és egy-két, név szerint ismeretlen segítőtársa által készített első teljes magyar bibliafordításnak az első nagyobb méretű korrekciója. A Vizsolyi biblia fordítását Károlyi Gáspár szervezte, vezette, részt is vett benne, továbbá ő írta az előszót, valamint a kommentárokat. Elkészítésekor (1586 és 1589 között) a Biblia eredeti szövegei, a Vulgata, a külföldi szakirodalom mellett korábbi magyar bibliarészlet-fordításokat is megnézték, felhasználtak.

A Károlyi-biblia a protestánsok, különösen a reformátusok körében hódított egyre nagyobb teret, de katolikus körökben is sokan nyúltak a Károlyi-féle fordításhoz (Babits: Jónás könyve, Madách: Az ember tragédiája – ötödik, bizánci szín). A katolikus Káldi György is megjelentette bibliafordítását 1626-ban, Bécsben, amely nem marad el színvonalában az eredeti Vizsolyi bibliától, de a Károlyi-fordításhoz képest elterjedtsége és nyelvi hatása is visszafogottabb. A protestáns bibliakiadást a Habsburgok tiltották, 1608 és 1794 között a református és evangélikus fordítások, illetve kiadások csak külföldön jelenhettek meg. Kivételt képez a Várad biblia 1661-ből, amelyet az erdélyi fejedelmek védelme alatt kezdtek nyomtatni Nagyváradon, és Kolozsváron fejezték be.

Károlyiék bibliafordításában Szenci Molnár Albert – az 1608-as Hanau biblia címlapja szerint – már végrehajtott egy revíziót. Az 1612-es oppenheimi kiadásban további javítások vannak. Elmaradtak a lapszéli magyarázatok, s megrövidültek az elől álló tartalmi összefoglalók. A párhuzamos helyek jegyzéke viszont kiegészült. A későbbi javított kiadások közül kettő külön is kiemelendő. A már említett, úgynevezett Várad biblia (Nagyvárad–Kolozsvár, 1661), a szöveggyongozója Köleséri Sámuel, a nyomdása pedig Szenci Kertész Ábrahám volt, és Misztótfalusi Kis Miklós Aranyas bibliája (1685), amely a Várad bibliától függetlenül Amszterdamban készült. Később helyenként több más kiadás is módosított a szövegen, illetve készült egy-két új fordítás, fordításrészlet is, ezek azonban nem lettek olyan sikeresek, nem terjedtek el.

A 19. század végére világossá vált, hogy a Vizsolyi biblia már több mint háromszáz éves alapszövegét nem elég csak javítgatni. A Károlyi-féle fordítás tekintélye, hagyomá-

¹ Folyóiratunkban a nyelvemlékek tekintett munkák címét egységesen egyedi címként, nagy kezdőbetűvel közöljük. (A szerk.)

nya azonban olyan nagy volt, hogy mégsem egy új fordítás tervezete, hanem Károlyiék szövegének egy mindent áttekintő revíziója került szóba. A munkálatokat református és evangélikus lelkészek, nyelvészek, irodalmárok végezték. Irányelveket határoztak meg, hogy ne új fordítás készüljön, hanem Károlyi szövegének pontos átnézése, nyelvének a mai kor követelményei szerinti alkalmazása, de egyben megóvása, a bibliai tudomány és kritika már megállapítottak vehető eredményeinek figyelembevételével, de minden, a protestáns egyházak hitelveivel és tanaival ellenkező új tudományok mellőzésével. A fordításnál csak a helyes eltérések engedhetők meg, felesleges, ellenkezést kiváltó újítások ne legyenek, a közmondásszerűvé vált, már köznyelvi mondások maradjanak meg. A revíziókor a Vizsolyi biblia hanau kiadásához nyúltak vissza, s a bibliai tudományok újabb eredményeit is felhasználva, a héber s az új kiadású görög szöveget is figyelembe véve, valamint mérsékelt nyelvi modernizálással dolgoztak. Figyelembe vették az Ószövetség 1898-as próbakiadására kapott hozzászólásokat is.

A Vizsolyi (Károli-/Károlyi-) biblia nyelvéről sokat írtak már, de részletes, alapos vizsgálatára máig nem került sor. A szerző a tanulmányában csak egy szűkebb témakörnek egy részére tér ki, arra sem teljes körűen. Néhány olyan esetet mutat be, amelynek a Károlyi-revízióban a Vizsolyi bibliához képest is archaikusabb a nyelvhasználata. Vizsgálatához segítségül hívja a Halotti beszédet, egész pontosan egy, a bibliára szövegszerűen visszamenő mondatot néz meg, amely jórészt ugyanúgy van meg a Vizsolyi bibliában. Isten így figyelmezteti Ádámot, hogy az Édenkertben ne egyen a jó és gonosz tudás fájának gyümölcséből: „Mert valamely napon abban éjendél, *halálnak, halálával holsz*” (1Móz 2,17). És ez aztán szinte ugyanígy maradt az 1908-as revízióig, illetve a *meg* igekötővel egészült ki: „mert valamely napon abban ejénesz, *halálnak halálával halsz meg*”. A revízió a bűnbeesés elbeszélésekor a nyomatékosításnak egy más fajtájával élt: „...amely napon abban éjendél arról [a jó és gonosz tudásnak fájáról], bizony meghalsz.”

Az 1908-as revízió egyik másik archaizmusaként a régies, grammatikailag rendhagyó *halottaiból* 'a halálból, holt állapotából' jelentésű szó ötször is bekerült az Apostolok cselekedeteibe (4,10; 10,41; 13,30, 34; 17,31), pedig a Vizsolyi bibliában egyszer sem fordul elő, a későbbi javított kiadásokban sem.

A régi magyarban, különösen egyházi szövegekben többször előfordul egy *sebhed* 'sebesül', illetve *sebhet* 'sebesít' ige és változataik, átvitt értelemben is, főleg a szív sebesülésére, megindítására, meghatására vonatkozóan.

A következő szakaszban az *ó* (*óh, oh*) indulatszót vizsgálja A. MOLNÁR. A régebbi és/vagy egyházi szövegekben van egy sajátos funkciója, amely mai (világi) szövegekben, a köznyelvben már csak ritkán fordul elő. A régiségben a megszólításban az *ó, oh* általában a megszólított előtt állva, és sokszor felszólító mondatnál követve, többnyire a megszólított-hoz való érzelmeteli viszonyulást jelzi. E sajátos vocativusi funkció a magyarban (is) latin hatásra alakulhatott ki, mégpedig főleg egyházi szövegekben. Az *ó* használatát elsősorban a megszólítás, a megszólított-hoz való érzelmeteli, érzelmi színezetű viszony alakítja.

Végül egy olyan esetre hívja fel a figyelmet, amely csak részben kapcsolódik a Vizsolyi biblia szövegének a revidált Károlyi-fordítás archaizálásához. Károlyi olykor széljegyzetet fűzött egy-egy vitatott szóhoz. A magyarázatait később elhagyták, azonban a szöveg viszi tovább magyarázat nélkül a régi szavakat: „Ímé gyönyörködöl Te igazságban, melly az *vesékben* vagyon: és engemet kéválképpen az bölcsességre meg tanítottál vala”. Károlyi a margón jelzi, hogy az „igaz szívü emberről” van szó.

A. MOLNÁR azzal a gondolattal zárja a tanulmányát, hogy a nyelvi hagyomány olyan erő, amely olykor a fordítás megtervezett általános irányát is képes áttörni.

3. A második tanulmány DÖMÖTÖR ADRIENNE-é: *Hagyomány és újítás a Két könyv... és a Vizsolyi biblia nyelvében: a vonatkozó névmási váltakozás (37–56)* címmel. A magyar vonatkozó névmások használatának tendenciáit a különböző nyelvtörténeti korszakokban a többféleség, az ingadozás jellemzi. A középmagyar korban a formák kétféle szempontból is versengtek egymással. Egyrészt a különböző névmásváltozatok a funkciók elosztásáért konkurálnak (*ki/mely, mi* stb.). Másrészt pedig az előtag nélküli és az *a(z)*-előtagos alakok versenyeznek a névmásformák kialakításában (*ki, mely, mi, a[z]ki, a[z]mely, a[z]mi* stb.). A jelen tanulmány a másodikként emlegetett váltakozás történetébe újút betekintést, egyúttal Károlyi Gáspár nyelvhasználatára összpontosít.

A *ki, mely, mi / a(z)ki, a(z)mely, a(z)mi* típusú váltakozásban részt vevő formák korábbi grammatikalizációs változások során jöttek létre. A pusztá vonatkozó névmásnak a magyarban a kérdő-határozatlan névmás a forrása, amint számos más nyelvben is. Gyakoribb azonban a mutató névmási kiindulás, illetve vannak nyelvek, amelyekben mindkét származási elem megvan. Az *a(z)*-előtagos alakok létrejöttében ugyanakkor a mutató névmás is részt vett. A folyamat eredménye már az ómagyar korszakban megmutatkozik (már a Jókai-kódex is kínál rá példákat), de ekkor még szűk körű az alkalmazás. A terjedés a középmagyar kor előrehaladtával egyre számottevőbb. A folyamat hosszan elhúzódott, a mai napig megvannak a konzervatív formák is, bár kisebb arányban. Felvetődik a kérdés, hogy beszélhetünk-e lefutott változási folyamatról, ha eddig nem jutott nyugvópontra a formák versengése? Esetleg a stabil és instabil formák egymásba való átmenetéről van szó, nem az innovatív forma kizárólagosságáról, hanem egyfajta stabil váltakozásról?

A szerző a Vizsolyi biblia nyelvét nem önmagában vizsgálja, hanem először kitekint az előzményekre, aztán a biblia saját korabeli különböző regisztereinek nyelvhasználatát tekinti át. Egyúttal összeveti Károlyi két művének megoldásait. A Vizsolyi bibliában Károlyi innovatívabb volt, mint a vegyes regiszterek anyagát képező művek szerzői, ezenfelül az élőnyelvet is jelentősen maga mögött hagyta. Az újító hajlam valamennyire a Két könyvre is jellemző, de ott az adatok kevésbé meggyőzőek.

4. A kortárs bibliafordítók közül Félegyházi Tamás szövege, amely GUGÁN KATALIN *Hagyomány és innováció középmagyar kori bibliafordítások mondattanában: a tagadás változatai (57–75)* című tanulmányának témája. A tagadás változatai a legelső nyelvemlékektől kezdve a mai napig egymás mellett élnek a magyarban. A mai magyarra már nem, de az újmagyar kor előtti időszakra az is jellemző volt, hogy a változatok ugyanazon szerző egy adott mondatában, azonos grammatikai környezetben is megjelenhettek. GUGÁN fordított szórendű tagadásnak nevezi, amikor az igekötő követi a tagadott igét, és megszakított tagadásnak, amikor az igekötő megelőzi a tagadott igét. Írása – ahogy fogalmaz – nem hipotézistesztelő, hanem hipotézisgeneráló. Azt vizsgálja, hogy abban az időszakban, amikor a két változat stabil megoszlásban élt egymás mellett – úgy, hogy a megszakított szórend volt jelentős többségben –, milyen tényezők motiválhatták a beszélők választását. A vizsgálat célkitűzése a választást befolyásoló tényezőket feltárni, s ennek alapján feltételezéseket megfogalmazni arról, hogy mi lehetett a két változat közötti funkcionális különbség, tágabb értelemben megállapítani, hogy a Vizsolyi bibliának a nyelvhasználata hogyan viszonyul a kor más szövegeihez a vizsgált szempontból.

A tagadó mondatok között korábbi nyelvtörténeti korszakokban jóval gyakoribb volt a megszakított szórendű minta előfordulási aránya, s arra enged következtetni, hogy ez tekinthető a két minta közül a korábbinak. A változatok megoszlását történeti korpuszokban vizsgálva csak kétféle minta állítható szembe, a megszakított és a fordított szórend. Az ómagyar korpusz normalizált részét alapvetően a megszakított szórend jellemzi; ez alól az ún. Huszita biblia kódexei (Bécsi, Münchener, Apor-kódex) jelentenek kivételt, melyekben a fordított szórend van többségben. A Történeti magánéleti korpusz anyagában szintén a megszakított szórend van többségben, a huszita korpusz által képviselt eloszlásnak ott egyelőre nincs megfelelője. A változás a 19. században zajlik le, a mai magyarban a megszakított szórend ritka.

A tanulmány Máté és János evangéliumának szövegén alapul. A Vizsolyi biblia ezen részeiből a szerző összegyűjtötte a tagadó mondatokat, a kijelentő tagadó mondatokat vizsgálta. Az összehasonlítás Káldi bibliafordításában, Károlyi Gáspár Két könyv című művében és Károlyi Sándor magánlevelezésében történt. Az összehasonlító vizsgálatok eredményeképpen a szerző arra az eredményre jut, hogy a Vizsolyi biblia felettébb különleges; bizonyos részeiben (Eszter, Judit és Jób könyve, valamint az előszó) a megszakított tagadás jellemző. Más részeiben azonban (Máté és János evangéliuma) lényegesen gyakoribb az innovatív, fordított szórendű tagadás. Bár a Vizsolyi biblia több „kéz” alkotása, az nem lehet magyarázat, hogy az egyik típus Károlyi Gáspárra, a másik típus pedig más fordító(k)ra jellemző, ugyanis a Károlyi Gáspárhoz köthető előszóban megfigyelhető tagadás a korra jellemző használatnak feleltethető meg, a szintén Károlyi Gáspárhoz kapcsolható Két könyv című műben látható tagadás a biblia újszövetségi részeinél jellemző. Károlyi Gáspár az összehasonlított szövegalkotóhoz, Káldi Györgyhez és Károlyi Sándorhoz képest változatosabban használja a tagadás két változatát. Hogy ezzel egyedülálló-e a középmagyar korban, vagy más szerzőknél is megfigyelhető ugyanez, annak eldöntéséhez további kutatások szükségesek.

5. KALCSÓ GYULA Károlyi Gáspár nyelvjárásának problematikáját tanulmányozza (76–96). A szerző a névszóinflexiók toldalékok körét elemezi, megállapítva a kor nyomtatványaira jellemző változókat, illetve változatokat. A korai nyomtatványokban ugyanis nyelvjárás-keveredés, szerzői és nyomdászai idiolektusok keveredése figyelhető meg.

6. KISS SÁNDOR tanulmánya (97–119) azt vizsgálja, hogy a fordítás az egyes forrásnyelvi szerkezeteknek a célnyelvi megvalósítása. Máté evangéliumának szövege alapján az igeneves szerkezeteken keresztül vonja le következtetéseit. Tanulmányában a Vulgátát tekinti latin alapszövegnek, és ennek igeneves szerkezetei adják a vizsgálat alapját.

7. KOLTAI KORNÉLIA Milyen fordítási elv szerint jött létre a Károli-biblia? Az Ótestamentum nyelvének vizsgálata a forrásszöveg(ek) fényében (120–147) című tanulmányához a Károli-biblia négy különböző fejezetét veti össze a héber maszoréitikus szöveggel, hogy pontosabban lehessen megítélni a fordítást: Károlyi hébertudását, fordítói elveinek és gyakorlatának egymáshoz való viszonyát, mibenlétét. Károlyi fordítása nem szó szerinti abban az értelemben, hogy a forrásnyelvi jellemzőket fölébe helyezte volna a célnyelvi sajátosságoknak, ugyanakkor nagy figyelmet fordított a forrásnyelvi szöveg formai felépítésére is. További szisztematikusan kutatások fontosságát hangsúlyozza, hiszen a Károli-biblia minden részletre kiterjedő fordítástechnikai vizsgálatával, beleértve a forrásszövegekre kiterjedő szisztematikusan kutatásokat is, még adós a magyar tudóstársadalom.

8. KOROMPAY KLÁRA tanulmánya (A Jónás könyve a Károli-bibliában: szókészlet-tani és jelentéstani vizsgálatok a *megtér* ige körül, 148–163) Jónás könyvét helyezi görcső alá. A magyar olvasók számára Jónás története mindenekelőtt Babits művét idézi, s ennek háttérében a Károli-biblia szövegét, valamint – különleges és összetett módon – a kettő viszonyát. Babits 1938-ban írt műve eleven, alkotó kapcsolatot tart fenn a 16. századi magyar nyelvvél. Az elemzés központi kérdése a „fordulat”: fordulat az emberek viselkedésében, fordulat az Isten döntésében. Milyen szavakkal adja vissza ezt a kettőt a Bécsi kódex? „Ki tudja, ha megfordoljon és megbocsásson Isten, és megfordoljon ő haragjának hirtelenkedetéből, és nem veszünk el?” (BécsiK. 243, 9.) Hogyan olvasható a fenti két mondat a Károli-bibliában? „Ki tudja, talám megtér, és elváltoztatja Isten az gonoszt, hogy elfordulván az ő haragjának búsulásától el ne vesszünk” (KároliBibl. 2: 194r). A két ige kettős használata megérdemel egy vizsgálatot. Jónás könyve példázat a gyarló ember és az isteni irgalmasság összeütközéséről. Ember és Isten „fordulatát” vizsgálja KOROMPAY KLÁRA írása a *megfordul*, a *megtér* és a *visszatér* igék elemzésével. Két fő forrása a Bécsi kódex és a Vizsolyi biblia; emellett a Jókai-, a Münchener és az Apor-kódex szóhasználatát is segítségül hívta. A szerző a három ige elsődleges, konkrét mozgásra utaló jelentését járja körül a latin forrásra is kitekintve, majd a második, a ’lélekben visszafordul’ jelentést. A kérdés, hogy van-e jelentésbeli egyezés, illetve milyen jellegű a *megfordul* és a *megtér* között? Azt tapasztalja, hogy ahol a Bécsi kódex a *megfordul* igét ’visszatér’ jelentésben használja, ott a Károlyi-biblia a *visszatér* igét alkalmazza. Ahol a Bécsi kódex a *megfordul* igét vallási értelemben (’megtér’) használja, ott a Károlyi-bibliában a *megtér* ige található. A Károlyi-biblia igehasználata e két jelentésben tehát megegyezik a mai magyar köznyelv szóhasználatával: két külön ige utal a fizikai és a lelki jellegű cselekvésre. A szerző szerint igeátrendeződés (s egyben jelentésátrendeződés) következhetett be: a középmagyar kor elején elterjedő *visszatér* okozhatta, hogy a *megtér* a vallási szférára korlátozódott jelentéssel élt tovább.

9. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA Jónás könyvének stiláris jellemzői néhány korai magyar bibliafordításban című tanulmányában (164–196) Jónás könyvének magyarra átültetéseit kísérli meg kontrasztív módszerrel tanulmányozni; csupán a nyelvi megformálására, a stílusára vonatkozóan. A fordításirodalomból négyet emel ki: a legrégebbinek tartottat, a Bécsi kódexbelit, Heltai Gáspárét (1552), Károlyi Gáspárét (1590) és Komáromi Csipkés Györgyét (1685/1717). A Károlyi-biblia lehet a mértani közép, amely meríthetett az előzetes nyelvhasználatból és hathatott a későbbi korok fordítóinak nyelvére. A vizsgálat ugyanakkor láttathatja a nyelvi-stiláris variánsok hatását és értékét is, miközben képet lehet alkotni a fordítások korának grammatikai rendszeréről, szókészletéről, esetleges fordítástechnikai elképzeléséről is.

Mivel minden szöveg stílusa szervesen összefügg műfajával, ezért a vizsgálódást a műfajmeghatározással érdemes kezdeni. A Jónás könyvének szövegműfaját az őszövétségi bibliai kontextusba ágyazottsága határozza meg. Példázat, nem a történet elbeszélése a lényeg, hanem a mögöttes tartalom. Ez a példázat egyetlen kerek története, önálló, lezárt szövegegyesége az Őszövétségnek. Narratív jellegű, de tanításként működik. A szerző összehasonlító stíluselemzéssel igyekszik bemutatni a négy párhuzamos korpuszban a retorikai, grammatikai, stiláris, szemantikai és poétikai egyezéseket, hasonlóságokat és különbségeket. A párhuzamos fordítások nagyfokú egyezést mutatnak. A különbségek különböző

okokra vezethetők vissza: a korabeli magyar nyelvállapot fejlettségi szintjére, a fordítói elvekre – szó szerinti vagy értelem szerinti fordításra –, a forrásnyelv ismeretére, a forrásnyelvi hatás érvényesülésére, a fordítók nyelvi kifejezőképességének, stílusérzékének, nyelvhasználatának fejlettségére, a nyelvjárási hatásokra.

Egyértelműen megállapítható a négy párhuzamos fordításból, hogy két évszázad alatt is sokat csiszolódott nyelvünk. Az ún. Huszita biblia fordításának hatása nem érződik a későbbi átültetéseken. Hogy van néhány egyezés a későbbi fordításokkal, az talán véletlen egybeesésnek tekinthető. A hagyományozódás inkább csak Heltaitól kezdve követhető nyomon. Komáromi javítja, revideálja a Károlyi-bibliai nyelvét, ezért természetesen sok az egyezés a két fordítás között. A fordítások összevetésekor kitűnt, hogy a Vizsolyi bibliában a Jónás könyvének fordítója tudatosan igyekezett a magyar nyelvhasználatnak érvényt szerezni, a magyar nyelvbe illő szórenddel és mondatalkotással fordított. Nemegyszer az igei szerkezet helyett igeneves szerkezetekkel sűrítette a jelentéstartalmat. A Károlyi-biblia képszerűbb, magyarosabb kifejezésekkel élt, mint az összehasonlított fordítások, és nyelvformáló hatású (is) volt, hiszen évszázadokon át azt forgatták az emberek. A későbbi bibliafordítók ahhoz nyúltak vissza, írók, költők ihlető forrásaként szolgált. Még a katolikus Babits Mihály is a Vizsolyi biblia nyelvét használta a Jónás könyve és Jónás imája című költeményei írásakor.

10. A konferenciakötet tanulmányai érdekes témákat vonultatnak fel, vizsgálataikkal, feltett kérdéseikkel érintetlen, fel nem tárt vagy kevésbé ismert területre visznek, felvillantva újabb kutatások lehetőségét.

LUDÁNYI BRIGITTA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Domokos Mariann – Gulyás Judit szerk., Az Arany család mesegyűjteménye

Az Arany család kéziratos mese- és találósgyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének szinoptikus kritikai kiadása. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Universitas Kiadó – MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2018. 739 lap

Részben az Arany-filológia, de leginkább az Arany László-filológia és a magyar folklorisztikai szövegkiadás egy eddig új típusú kritikai kiadással gazdagodott, amelynek alapját az ún. szöveggenetika jelenti, kialakulását az utóbbi években az interneten elérhető hálózati kritikai kiadások, a hipertext tették lehetővé. Magát a kiadványt az alcímében szinoptikusnak, a szövegben genetikusnak, pontosabban szinoptikus oldalképpel ellátott genetikus kiadásnak nevezik a szerzők, szerkesztők. A szöveggenetika kifejezést TÓTH RÉKA (2012) javasolta a 19–20. század szépirodalmi kéziratanyagait áttekintő, a kiadások lehetséges textológiai problémáit számba vevő monográfiájában.

1. Genetikus/szinoptikus szövegkiadások. Mít is kell tudni a genetikus szövegkiadásokról? DÁVIDHÁZI PÉTER nyomán született leírás szerint: „A posztmodernként aposztrofált genetikus szövegkiadás a szerzői variánsokat egymás mellett tünteti fel, úgy-